

Záró jelentés

A globális szocializmus

NKFIH NN 115711

vezető kutató: Apor Péter, MTA BTK

A kutatási projekt a gyarmati rendszerek felbomlásának hatásait vizsgálta a kelet-közép európai szocialista társadalmakban. Az NKFIH támogatás közvetlenül az **MTA BTK** és az **Exeteri Egyetem** együttműködésében valósul meg. A brit partnerrel közösen támogatott programban több más intézmény is részt vesz: **Londoni Egyetem, Oxfordi Egyetem, Columbia Egyetem, Lipcsei Egyetem, Belgrádi Egyetem**. A program fő célkitűzése egy két kötetből álló könyv közös megírása és kiadása. A program első évében előkészítésre került egy átfogó, több szerző által készített szintézis, mely e kulturális hatások fontos aspektusait vizsgálja. A projekt második évében elkészült **a két kötetből álló szintézis** első kézírata. Az első kötet tíz fejezetéből három fejezet szerkesztése, illetve megírása tartozott az NKFIH által támogatott program kutatóihoz. Apor Péter a „Háború és béke”, „Iskola”, valamint a „Szolidaritás” című fejezetéért volt felelős. Bogdan Iacob az „Egészségügy” és a „Kórház” című fejezet szerkesztője és szerzője volt. Emellett mindkét kutató részt vett a többi fejezet megírásában, illetve az ehhez szükséges forrásanyag feltárásban.

A kötetek további **szerezői**: Alena K. Alamgir (Oxford), Paul Betts (Oxford), James Mark (Exeter), Steffi Marung (Lipcse), Małgorzata Mazurek (Columbia), Kristin Roth-Ez (London), Natalia Telepneva (Warwick), Radina Vučetić (Belgrád)

A két kötet az alábbi fejezetekre tagolódik, melyek kézíratai kivétel nélkül elkészültek.

I. kötet

Kelet-Európa és a világ a birodalmak korában, 1919-1953

Szocializmus, szolidaritás és de-kolonizáció

Kelet és Dél találkozása

A faj és a faji kérdés

Mobilitás

Filmpiac

A fejlődés elmélete és politikája

Szolidaritás és a belső front

II. kötet

Kórház; Katonai tábor; Iskola; Kiállítások; Kocsma, Munkásszállás, Börtön; A rádió hullámain, Útleírások

A fejezetek forrásanyaga részben a már a szakirodalomban elérhető esettanulmányok, melyek feldolgozása megtörtént. Jelentős részben új levéltári forrásanyagot is használ a szintézis, melyek az egykori szocialista tömb minden országára kiterjednek és a legfontosabb **párt- és kormányzati levéltárak** anyagára épülnek. A kutató csoport többek között feldolgozta a genfi UNESCO levéltár, berlini Bundesarchiv, a belgrádi Jugoszlávia Archívum, az Orosz Föderáció Állami Levéltára, a prágai Nemzeti Levéltár, Külügyi Levéltár és titkosszolgálati levéltár, illetve a lengyel Újkori Levéltár (Archiwum Akt Nowych) vonatkozó iratait. Az NKFIH által közvetlenül támogatott kutatás a **magyar és a román forrásanyag** feltárását érinti. E levéltárak közül Magyarországon a Magyar Nemzeti Levéltárban található külügyminisztériumi iratok, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének iratai, illetve a Tesco külkereskedelmi igazgatóság iratai kerültek feldolgozásra. A magyar központi levéltárak sajnálatos hozzáférhetetlensége miatt a második évben a hazai kutatás elsősorban a könyvészeti és sajtóanyagra koncentrált. A különböző harmadik világgal kapcsolatos útleírások, úti beszámolók, irodalmi alkotások valamint tudományos közlemények jelentették az elvégzett kutatás fő témáját. A munka olyan fontos folyóiratok, mint a Közgazdasági Szemle, Társadalmi Szemle, Századok mellett különböző képes periodikák, pl. Ország-Világ elemzését adta.

A romániai levéltárak közül a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának iratai, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének forrásanyaga, az Egészségügyi Minisztérium iratanyaga, illetve az Unesco genfi levéltára állt a kutatás központjában. A romániai sajtóanyag vizsgálata a Scanteia, Muncitorul Sanitar, Lumea, Contemporarul, Revista Romana de Relatii Internationale, ill. a Revista Comisiei Nationale Romane pentru UNESCO c. kiadványokat fedte le. A feldolgozott romániai forrásanyag az utolsó évben döntően tematikai bővülést jelentett: útleírások, kiállítások és háborús beszámolók feltárására koncentrált.

A kutatóprogram legfontosabb **eredményei**:

1, Az 1950-es évek végétől kezdve **Kelet-Európa és a fejlődő világ kapcsolatai diplomáciai, katonai, gazdasági ér kulturális téren is megsokasodtak.** Ezek a kapcsolatok elsőként magas szintű állami kapcsolatokban öltöttek testet. Párt és állami vezetők, Hruscsov, Brezsnyev, Ceaucescu, Pieck, Honecker mellett mások is előszeretettel utaztak Afrika, Ázsia, a Közel-Kelet és Latin-Amerika országaiba, hogy kiterjesszék nemzetközi befolyásukat. Ezzel egy időben számos harmadik világbeli vezetőt, Nyererét, Khrumah-t, Ben Bellát, Szelassziét and később Mandelát is vendégül láttak Moszkvában és a térség többi fővárosában is. Megkötöttek számos kereskedelmi és fegyverszállítási megállapodást, egészségügyi, ipari, és katonai téren több fejlesztési programot kezdeményeztek, valamint kulturális csereprogramokat és ösztöndíjas tanulmányokat indítottak el. Kelet-európai szakértők, mérnökök és katonai tanácsadók nagy számban utaztak a fejlődő világba. Mivel a Szovjetunió kezdetben lassan kapcsolódott be ezekbe a programokba és nem is rendelkezett a megfelelő technikai erőforrásokkal, viszonylag szabad terület nyílt a kisebb **kelet-európai országok előtt, hogy saját érdekeiket és céljaikat is képviseljék** a harmadik világban kifejtett tevékenység során.

2, A korábbi szakirodalom megállapításai jelentős **változtatásokra** szorulnak. A szocialista Kelet-Európa és a fejlődő világ intenzív kapcsolatai sokáig elfeledett történetek maradtak, melyek nem illeszkedtek a régió 1989 után létrejövő európai integrációs stratégiájába és a nyugati kutatók figyelmére sem tartottak számot.

3, Kelet-Európa és a gyarmati világ kapcsolatai, ugyanakkor, hosszú **történeti múlt**ra tekintenek vissza. Egyrészt, a gyarmatosítás bírálata már a 19. század vége óta jelen van a régió politikai hagyományában. A gyarmati függésben lévő népekkel való szolidaritás jelen volt a szociáldemokrata pártok tevékenységében is. Az imperialista politika áldozatának tekintett Etiópia melletti kiállítás, pedig, hangsúlyos szerepet kapott a két háború közti tömeg-politikában is, elsősorban Jugoszláviában és Lengyelországban. A **Kelet-Európa és az Európán kívüli világ hasonló periférikus helyzetének felismerése** jelen volt már a második világháború előtt is a régió gondolkodásában.

Másrészről, a térség államai az európai **gyarmatosítás tevékeny résztvevői** is voltak, különböző formában. A 19. század végén létrejött Osztrák-Magyar Gyarmati Társaság együttműködött más európai gyarmati országokkal Afrika és Ázsia gyarmatosításában. A két háború közti Lengyelországban és Csehszlovákiában gyarmati társaságok alakultak saját gyarmatok megteremtése érdekében. Csehszlovákia már ebben az időszakban is a harmadik világ egyik legfontosabb fegyverszállítójának számított.

4, Bár a hidegháború végével a szocialista és a fejlődő világ kapcsolatai megszűntek, **nem múltak el hatás nélkül**. Az az elgondolás, hogy lehetséges a kapitalista centrumhoz képest periférián lévő térségek közti együttműködés, amely alternatív világrendszert és a globalizáció alternatív útját jelenti, a 2008-as nemzetközi hitelválság után új erre kapott. Az egyes kelet-európai országok és Ázsia feltörekvő **gazdaságai**, illetve Afrika piaci közti együttműködési tervek a szocialista kapcsolatok örökségére (is) építenek. Azok az elképzelések, melyek szerint Kelet-Európa **kulturális** értelemben köztes helyet foglal el, és közel áll a keleti kultúrkörhöz, szintén nem függetleníthetők a szocializmus korszakának Nyugat bírálataitól, melyet Kelet-Európa és a fejlődő világ, mint a fogyasztói társadalom közös alternatívája erősített meg.

A kutatási programban tervezett **három éves konferenciára** az alábbi helyeken és időpontokban került sor:

Az első év projekt-konferenciájára Lipcsében, a Lipcsei Egyetem Regionális Tanulmányok Központjának szervezésben került sor ALTERNATIVE GLOBAL GEOGRAPHIES, Imagining and Re-Imagining the World late 19th century – present day címmel 2015. november 13-14-én.

A második év projekt-konferenciájára Oxfordban, a European Studies Centre, St Antony's College, University of Oxford szervezésben került sor Africa, Eastern Europe and the Dream of International Socialism: New Perspectives on the Global Cold War címmel 2016. október 28-29-én.

A harmadik év projekt-konferenciájára Londonban, a School of Slavic and Eastern European Studies szervezésében került sor 2018. február 24-26-án.

Apor Péter a következő előadásokat tartotta:

Goulash Communism in the Jungle: Hungary and the Export of Reform Socialism to the Global South, ASEEES Convention, Philadelphia, 22 November 2015

Socialist Mobility, Post-Colonialism and Global Solidarity: The Movement of People from the Global South to Socialist Hungary, A jénai Imre Kertész Kolleg éves konferenciája, 2016. június 9-10.

Ellenforradalom a dzsungelben. 1956: szocializmus, válság, újragondolás. Konferencia, Eger, Esterházy Károly Egyetem, 2016. szept. 8-10.

Shaping Ideas of Revolution, Peace, and Violence in a Global Context: Hungary in International Organizations, 1955-1989. European Network in Universal and Global History, Budapest, Corvinus Egyetem – Közép Európai Egyetem, 2017. augusztus 30 – szeptember 1.

Bogdan Iacob ezen kívül az alábbi konferenciákon tartott előadást:

“Between Global and Regional. The Balkans, UNESCO, and History of Humanity”, Institute of Contemporary History (Universidade Nova in Lisbon, October 18, 2015).

Eastern Europe, Sub-Saharan Africa and Cultural Diplomacy during the Cold War in collaboration with the Regional Francophone Centre for Advanced Research in Social Sciences (CEREFREA Villa Noël), Bucharest, 17 June, 2016

“Converging Worlds of the Cold War: Eastern Europe and the Global South,” the New Europe College (Bucharest, May 19, 2016).

“Between the South and the West: and the Re-Orientations of Socialist Europe,” with James Mark and Ljubica Spaskovska, The Decolonisation Revolution (London, 30 June and 1 July, 2016).

Trial-Runs for Internationalizing Socialist Health – North Korea and Vietnam. Socialist Medicine, Exeteri Egyetem, 2017. június

East and South, Together but Apart. Socialist Historians and UNESCO’s “History of Humanity”. European Network in Universal and Global History, Budapest, Corvinus Egyetem – Közép Európai Egyetem, 2017. augusztus 30 – szeptember 1.

Guinea as Romanian dreamworld: Socialist production of decolonized space in Africa (1959–1969). Practices and Processes of Space-making under the Global Condition, Lipcsei Egyetem, 2017. szept. 29-30.

Apor és Iacob közösen szerveztek panelt a projekt kutatásairól a European Network in Universal and Global History, Budapest, Corvinus Egyetem – Közép Európai Egyetem, 2017. augusztus 30 – szeptember 1-én tartott kongresszusán.